
Селянство за умов соціокультурних, соціально-економічних та суспільно-політичних трансформацій

The peasantry under the conditions of socio-cultural, socio-economic and socio-political transformations

УДК 94:63-051:(477) «194/196»

DOI: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2025-34-Nikiliev>

Oleksandr Nikiliev

Doctor of Historical Sciences, Professor, The Oles` Honchar Dnipros`k national university, Dnipro, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9918-3999>

e-mail: O_Nikiliev@i.ua

Bibliographic Description of the Article: Nikiliev, O. (2025). World War II in the post-war fate of its participants and contemporary people (using the example of agricultural workers). *Ukrainskyi Selianyn. [Ukrainian peasant]*, 34, 33–40. (In Ukraine). doi: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2025-34-Nikiliev>

WORLD WAR II IN THE POST-WAR FATE OF ITS PARTICIPANTS AND CONTEMPORARY PEOPLE (USING THE EXAMPLE OF AGRICULTURAL WORKERS)

Abstract. *The purpose of the research* is to investigate, using the example of agricultural workers, the impact of the war and captivity in German imprisonment on their subsequent professional lives and future destinies.

Scientific novelty. To show that when nominating for managerial and administrative positions of any level in the managerial or material sphere of the industry, it was mandatory to take into account this fact of their biography and that of their closest relatives. It was found that this was the main argument for removing them from a managerial position or not appointing them to it. The position of law enforcement agencies towards such people is revealed. It is found that the specified fact of their biography was considered by the institution as an additional factor for their criminal actions. The position towards this category of employees of party structures of the republic at the regional and district levels and the ministries of agriculture of Ukraine and the USSR is investigated. Its identity is proven. It was revealed that: 1) at the local level there was such a feature as the intertwining of state policy with the consolidation of personal relationships. 2) in the mid — 1950s. the actions of local party leaders acquired such a scale that they negatively affected the course initiated by the leader of the All-Union Communist Party (Bolsheviks) M. Khrushchev to strengthen the cadres of collective farm heads with agricultural specialists.

The situation was also studied in areas related to the training of personnel for the village. Both in teaching and student groups. The relevant authorities identified such people and the institution got rid of them. The situation with the acquisition of education by village children was considered. It was shown that due to significant losses of the male population of the village, significant masses of families were incomplete and a lot of children were forced to leave school and go to work. It is emphasized that the rural youth of the post-war period, in their majority, remained largely uneducated. It is emphasized that the majority of those whose childhood and youth fell on the period of wars, were unable to realize their educational potential and were forced to limit themselves to the sphere of physical labor.

Conclusions The war did not cease to influence the fate of those who were forcibly in the occupied territory or were forcibly taken out for forced labor even after it ended. Even in such a sphere as agriculture, there was a prejudiced attitude on the part of state, economic, law enforcement and party structures towards people who, precisely because of the fault of the authorities, ended up in German occupation, captivity, and forced labor. It manifested itself in discrimination against them in the creative, professional, moral and psychological terms, and political persecution. The authorities in every possible way limited their opportunities for education and professional growth. In the village itself, exploiting its economic and human potential, it limited the opportunities of the bulk of an entire generation of rural children to acquire a proper education, preserving the low educational level of the village for decades, and thereby reducing their choice only to the range of working specialties in collective farm production and industrial enterprises in cities.

Keywords: repatriation, agrarian sphere, discrimination, punitive and repressive policy, «children of war», personnel policy.

Олександр Нікілев

доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, Україна

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9918-3999>

e-mail: O_Nikilev@i.ua

Бібліографічний опис статті: Нікілев О. Друга світова війна у повоєнній долі її учасників і сучасників (на прикладі працівників аграрної сфери). *Український селянин*. 2025. Вип. 34. С. 33–40. doi: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2025-34-Nikilev>

ДРУГА СВІТОВА ВІЙНА У ПОВОЄННІЙ ДОЛІ ЇЇ УЧАСНИКІВ І СУЧАСНИКІВ (НА ПРИКЛАДІ ПРАЦІВНИКІВ АГРАРНОЇ СФЕРИ)

Анотація. *Мета* дослідження — на прикладі працівників аграрної сфери дослідити впливи війни та перебування у німецькій неволі на їхнє подальше виробниче життя та подальшу долю.

Наукова новизна. Показано, що при висуненні на керівні та управлінські посади будь-якого рівня в управлінській чи матеріальній сфері обов'язковим було враховування біографії особи та її найближчих родичів. Виявлено, що це було головним аргументом для зняття з керівної посади або не призначення на неї. Розкрито позицію правоохоронних органів щодо таких осіб. З'ясовано, що зазначений факт їхньої біографії інституцією розглядався додатковим чинником для здійснення ними кримінальних дій. Досліджено позицію щодо такої категорії працівників партійних структур республіки обласного і районного рівнів та міністерств сільського господарства України і СРСР. Доведено її ідентичність. Виявлено, що: 1) на місцевому рівні існувала така особливість, як переплетення державної політики зі зведенням особистих рахунків; 2) у середині 1950-х рр. дії місцевих партійних керівників набули таких масштабів, що негативно позначалися на ініційованому М. Хрущовим курсі зміцнення кадрів голів колгоспів спеціалістами сільського господарства республіки.

Досліджено ситуацію і у сферах, пов'язаних із підготовкою кадрів для села як у викладацьких, так і у студентських колективах. Відповідні органи виявляли таких людей і заклад позбувався їх. Розглянуто обставини набуття освіти сільськими дітьми. Показано, що через значні втрати чоловічого населення села, значні маси сімей були неповними і багато дітей змушені були полишити навчання та йти працювати. Підкреслено, що в основній своїй масі сільська молодь повоєнного часу залишилася малоосвіченою. Розкрито, що більшість тих, чий дитинство та юність припали на період війни, не змогли реалізувати свій освітній потенціал і змушені були обмежитися сферою фізичної праці.

Висновки. Війна і після її закінчення не переставала впливати на долю тих, хто вимушено перебував на окупованій території чи був насильно вивезений на примусові роботи. Навіть у такій сфері, як сільське господарство з боку державних, господарських, силових та партійних структур мало місце упереджене ставлення щодо людей, які з вини влади опинилися в німецькій окупації, полоні, на примусових роботах. Воно проявлялося у їх творчій, професійній, морально-психологічній дискримінації, політичному переслідуванні. Влада всіляко обмежувала можливості для набуття ними освіти, професійного зростання. На селі, експлуатуючи його економічний і людський потенціал, обмежила можливості основної маси цілого покоління сільських дітей в набутті ними належної освіти, на десятиліття законсервувавши низький освітній рівень села, звівши їх вибір лише до кола робітничих спеціальностей у колгоспному виробництві та на промислових підприємствах міст.

Ключові слова: репатріація, аграрна сфера, дискримінація, карально-репресивна політика, «діти війни», кадрова політика.

Постановка проблеми

Незважаючи на значну історіографію німецько-радянської війни, залишається чимало проблем, які є недостатньо вивченими. До них належить і така, як повоєнна доля населення, що залишалося на окупованій території або перебувало у ворожому полоні. Так, Р. Немец та Н. Яценко зосередили свою увагу на дослідженні долі молоді південних областей України, вивезеної на підневільні роботи до Німеччини, після її повернення додому та на процесі перевірки її лояльності з боку каральних органів¹.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Висвітленню повернення з примусово забраних до Німеччини робітників на батьківщину, присвячене дослідження О. Янковської². «Включення» наших співвітчизників після повернення з полону до нормального життя і ставлення до них спецорганів вивчав

1 Немец Р., Яценко Н. К вопросу об истории угона в Германию 1941–1943 гг. Спадщина. Дніпро: Арт-Прес 1999. С. 164–175.

2 Янковська О. До питання про долю українських репатріантів Великої вітчизняної війни. *Сторінки воєнної історії України*. 2005. Вип. 9 (3). С. 206–212.

В. Ткаченко³. Т. Пастушенко⁴ проаналізувала процес повоєнної ресоціалізації громадян України. А. Андреев⁵ і О. Буцько⁶ дослідили загальну структуру та діяльність репатріаційних органів в Україні, розглянули форми і методи роботи силових органів з репатрійованими українськими громадянами та умови їх перебування у спеціально створених для цього фільтраційних таборах та приймально-розподільчих пунктів. Дослідження вітчизняних науковців зосереджені передусім на аналізі ресоціалізації українських громадян, що повернулися з полону, та примусових робіт. Поза увагою дослідників залишилася професійний складник: проблема впливу перебування у полоні, окупації та на примусових роботах на виробничу кар'єру і подальшу професійну діяльність такої категорії людей.

Мета статті

Мета — на прикладі працівників аграрної сфери дослідити впливи війни та перебування у німецькій неволі на їхнє подальше виробниче життя та подальшу долю.

Виклад основного матеріалу

Незважаючи на те, що Друга світова війна закінчилася у вересні 1945 р., її відлуння багато учасників та сучасників тих подій продовжували відчувати тією чи іншою мірою на собі впродовж багатьох повоєнних років. До того ж у найважливішій для людини сфері — професійній. Стосувалося це навіть такої мирної та мало пов'язаної з політикою чи ідеологією сферою, як сільське господарство.

Селянство було складовою частиною радянського суспільства, тож на нього поширювалися всі ідеологічні та політико-господарські заходи, запроваджувані керівництвом держави. Післявоєнні політичні кампанії, що перманентно розгорталися в країні, не обходили стороною і його. Надто у такому важливому для партійно-державного керівництва країни питанні, як кадрове. При висуненні кандидата на ту чи іншу керівну посаду у повоєнний період, поряд з іншими, традиційними вже питаннями автобіографії, як політичні погляди чи партійна належність, притягнення до кримінальної відповідальності кандидата на посаду чи його рідних, — додалося ще одне — перебування на окупованій території чи у ворожому полоні його і його найближчих родичів. Важливим аспектом формування керівної ланки виробничої сфери сільського господарства, як і будь-якої іншої галузі народного господарства чи культури, з точки зору державних органів влади вважався статус кандидата на посаду керівника під час війни та його ідеологічна позиція. Навіть натяк на перебування на захопленій ворогом території або у полоні був приводом для не обрання на посаду голови колгоспу, або зняття з посади керівника тієї чи іншої ланки управлінської вертикалі галузі. Такі підходи не були продуктивними. Оскільки під цю категорію потрапляла значна більшість дорослого населення республіки і абсолютна більшість — сільського. Водночас не бралися до уваги обставини, за яких людина опинилася у полоні чи на окупованій території. Враховуючи, що значна частина України впродовж лише декількох місяців була окупована, а більшість її населення, зокрема й сільського, не встигла евакуюватися і продовжувала здійснювати свої виробничі функції в умовах окупації, адже незмінною з радянських часів залишилася система управління сільськогосподарським виробництвом. За окупації існували і виконували свої функції районні землеуправління, колгоспи, радгоспи, МТС, млини, олійниці, елеватори, різні заготівельні організації. У цих структурах працювали багато з тих, хто працював за советської влади.

Факт біографії автоматично був додатковим фактором для підозр і звинувачення у нелояльності до своєї країни і спонукаючим, на думку правоохоронців, чинником щодо здійснення протиправних кроків такими людьми. Так, в одній з доповідних записок міністра

3 Ткаченко В. Становище оstarбайтерів в Німеччині. Спaдщина. Дніпро: Арт-Прес 1999. С. 175–188.

4 Пастушенко Т. Репатріація українських «остарбайтерів» на батьківщину: 1944–1947 рр. *Сторінки воєнної історії України*. 2005. Вип. 9 (3) С. 123–136.

5 Андреев А. Методи і форми ідеологічної та агітаційно-пропагандистської діяльності радянських органів репатріації «переміщених осіб» на території України у 1945 році. *Гілея*. 20. Вип. 72. С. 147–154.

6 Буцько В. «Створення і діяльність радянських органів репатріації 1944–1946. *Сторінки воєнної історії України*. 2005. Вип. 9. Ч. 3. С. 206–212.

юстиції України на ім'я М. Хрущова йшлося: «...аналіз причин скоєних злочинів (головами колгоспів — О. Н.) дає підстави дійти висновку, що на місцях не завжди достатньо серйозно підходять до підбору кадрів голів колгоспів, внаслідок чого, у ряді випадків ... обираються люди з темним минулим..., що знаходилися у Німеччині⁷. ... З числа засуджених у Житомирській області голів колгоспів, один був бригадиром у громадському господарстві (назва радгоспів за часів німецької окупації — О. Н.), 2 — в полоні в Німеччині. З 15 засуджених голів колгоспів по Одеській області — 6 були на окупованій території, в т. ч — 2 в полоні в Німеччині»⁸.

Перебування кандидата на керівну посаду в сільськогосподарських управлінських структурах на окупованій території було фактором, що впливав на просування по службі, а то й взагалі припиняв їхню посадову діяльність. Так, у другій половині 1940-х рр. керівництво Міністерства сільського господарства СРСР проводило політику позбуття осіб, що побували у полоні або на окупованій території. В умовах перманентних замін, що мали місце в районних і обласних управліннях сільського господарства, в керівництві машино-тракторних станцій (а вони були складником структури державного обслуговування колгоспів), такі особи розглядалися як неблагонадійні, як такі, що підлягають заміні на своїх посадах. У звітах безпосередньо заявлялося, що такі люди не викликають політичної довіри (під таким терміном розумілося багато що — О. Н.), і пропонувалося їх звільнення.

З системи управління сільськогосподарською галуззю виключалися люди, які під час окупації працювали в керівних і управлінських сільськогосподарських структурах окупаційної влади, які у незмінному вигляді дісталися їй від совєтської після поспішного полишення совітами території України. Так, в Ізмаїльській області секретар обкому партії у своєму звіті про роботу з кадрами земорганів за 1949 р. на ім'я тодішнього секретаря ЦК КП(б)У Л. Мельникова (перебував на цій посаді після М. Хрущова з грудня 1949 р. по червень 1953 р. — О. Н.) писав про необхідність заміни в апараті обласного управління та районних відділень сільського господарства осіб, що «скомпрометували себе у період німецької окупації», а це головний агроном ОУСГ, агрономи райзо (назва районного відділення сільського господарства у довоєнний і повоєнний періоди — О. Н.) і МТС, що працювали на цих посадах під час окупації⁹. У 1951 р. керівництво управління керівних кадрів МСГ УРСР рекомендувало замінити з політичних мотивів трьох начальників, дев'ять головних і старших спеціалістів обласних управлінь сільського господарства, трьох начальників, трьох головних агрономів, десятих землевпорядників та старших землемірів районних відділів сільського господарства¹⁰, двох директорів та двох старших агрономів МТС¹¹.

Аналогічну лінію провадило і Міністерство сільського господарства СРСР. У питаннях, що безпосередньо перебували в його компетенції, зокрема, затвердження керівних кадрів обласних органів сільського господарства, що подавалися республіканськими сільськогосподарськими міністерствами, воно відхиляло кандидатури щодо яких був хоч якийсь натяк на зв'язок їх з окупацією. У такий спосіб міністерство визначало орієнтир всім своїм структурам. Так, у 1949 р. було відхилено кандидатуру Г. Різника, представленого Мінсільгоспом України для затвердження на посаді начальника Сталінської (нині — Донецької) обласної інспекції з якості насіння. Мотивація — він з 1941 по 1943 рр. «працював у німців, декілька разів викликався до гестапо»¹². Не було взято до уваги те, що чоловік 1943 р. перебрався зі Сталінської області до Курської, перейшов там лінію фронту і вступив до лав Червоної Армії, де перебував до 1946 р. Більше того, його переміщення ближче до лінії фронту та перетин її викликали підозру у керівництва управління керівних кадрів

7 Центральний державний архів громадських об'єднань України (Далі — ЦДАГОУ). Ф. І. Оп. 23. Спр. 5732. арк.404

8 Там само. Арк. 405

9 ЦДАГОУ. Ф. І. Оп.23. Спр. 5080. арк. 32–33

10 Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. Ф. 27. Оп. 19. Спр. 4237. арк.61

11 Там само. Арк. 64–67.

12 Російський державний архів економіки (далі — РДАЕ). Ф. 7486. Оп.17. Спр. 2197. Арк.1.

міністерства. Для більшої аргументації свого негативного рішення воно навело дані, що три сестри останнього також перебували на окупованій території¹³.

Ще одну кандидатуру на керівну посаду в обласних структурах — заступника начальника Одеського обласного управління сільського господарства з кадрів міністерство відхилило під аналогічним приводом. Хоча людина не була в окупації взагалі. Проте йому було поставлено в «мінус» те, що його найближчі родичі: дві сестри, дружина і мати, — перебували на окупованій території. Додатково було поставлено у провину й те, що дві сестри і брат тещі на той час проживали у Румунії, до якої під час війн по сімейним обставинами змушені були переїхати з губернаторства Трансїстрія, яке було її частиною¹⁴.

Більше того, якщо людина якимось чином не попадала у сито відсіву 1940-х — першої половини 1950-х рр., то у наступний період цей факт її біографії був серйозним негативом в її характеристиці як фахівця і людини, що часто слугував безвідмовним аргументом для зняття з посади або не призначення на неї. Яскравим прикладом є справа зі звільненням з посади у 1958 р. старшого зоотехніка радгоспу «Пролетар Харківщини» М. Зоділка, ініційована інструктором РК (районний комітет — О. Н.) КПУ Харківської області, який до цього працював партторгом радгоспу, тож добре знав біографію цього працівника. Він організував листи до ЦК КПУ на ім'я першого секретаря О. Кириченка, та до ЦК КПРС на ім'я першого секретаря ЦК М. Хрущова і домігся зняття людини, яка сумлінно і вміло виконувала свої посадові функції, ставлячи тому у провину, що під час німецької окупації він працював директором заготівельного пункту¹⁵. Чимало людей, що працювали за часів окупації у сільгоспструктурах і продовжували там роботу і після звільнення, все наступне життя жили у тривозі, що їм це пригадають і прийдуть заарештовувати¹⁶.

Упередженість щодо осіб, які мали нещастя опинитися в полоні, на підневільних роботах, в окупації мала місце не лише у структурах сільськогосподарського профілю союзного та республіканського рівнів, але також — місцевого. Тут до політико-ідеологічного фактору додавався ще й особистісний: заздрість, помста, зведення рахунків тощо. Цю серйозно впливало на кадрову ситуацію. З особливою надмірністю це виявилось у кампанії другої половини 1950-х рр. з висування спеціалістів сільського господарства, що працювали у районних та обласних управлінських сільськогосподарських структурах, на посади керівників колгоспів. Тут політика на місцях щодо осіб-керівників господарств увійшла у суперечність з проголошеним у другій половині 1950-х рр. М. Хрущовим курсом на зміцнення кадрів голів колгоспів спеціалістами сільського господарства. По суті вона нагадувала саботаж проголошених державній політиці. Цю ситуацію виявили представники ЦК КП(б)У, що перевіряли виконання на місцях прийнятих центром рішень. У довідці сільгоспвідділу ЦК КПУ, що готувалася до доповіді про виконання кампанії зі зміцнення керівної ланки господарств спеціалістами сільського господарства, зазначалося, що незважаючи на те, що, на чолі багатьох колгоспів республіки стоять слабкі, малоосвічені й малодосвідчені керівники, партійні й радянські обласні органи «намагаються позбутися знайомих та маючих великий досвід практичної роботи голів колгоспів, але перебувавших у полоні або на окупованій території пзв відсутності на них компрометуючих матеріалів»¹⁷. Секретар Броварського РК Київської області, наприклад, пояснюючи причини неуспішної роботи з висування фахівців сільгоспорганів на посади голів колгоспів в очолюваному ним районі виправдовував це тим, що «спеціалісти в основному безпартійні, до того ж під час німецької окупації перебували на окупованій території»¹⁸.

У такому контексті типовим є приклад з агрономом Валківського районного відділу сільського господарства Харківської області Д. Власенком, спеціалістом з вищою освітою.

13 РДАЕ. Ф. 7486, Оп.17, Спр. 2197. Ак. 2

14 Там само. Арк. 3.

15 ЦДАГОУ. Ф. І. Оп. 30. Спр. 3319. Арк. 39–40.

16 Особистий архів автора. Спогади. Боженко Домініки Єлисеївни.

17 ЦДАГОУ. Ф.І. Оп. 30. Спр. 244І. Арк. 56–57.

18 Там само. Арк. 59.

Через поранення в одному з боїв, він опинився в полоні, з якого через місяць втік. Рік, як і більшість українських чоловіків, що з різних причин не змогли відступити разом з радянськими військами, він перебував удома. З приходом Червоної Армії знову пішов на фронт, отримав офіцерське звання, за успішне виконання бойових завдань відзначений командуванням різного роду нагородами. Тобто, людина пройшла серйозні випробування, з честю вийшла з них, продемонструвала високі морально-вольові якості, гідно була оцінена державою, їй було доручено керувати людьми у бойових умовах. За умов кадрового дефіциту післявоєнних років така особа мала всі підстави для того, аби очолити трудовий коректив. Проте на обласному рівні його було визнано не гідним стати на чолі колективного господарства. Як зазначалося в одній з доповідних сільгоспвідділу ЦК КПУ, складеній у жовтні 1954 р. за результатами чергової перевірки діяльності місцевих органів влади з формування керівної ланки колгоспних кадрів, на його особистій справі, що була в обкомі партії, великим літерами було написано: «Відхилити, був у полоні та на окупованій території»¹⁹.

Ці ж мотиви були домінуючими й на районному рівні при відборі осіб, котрих направляли на навчання для отримання потрібних для колгоспів спеціальностей: агронома, зоотехніка, ветеринара, механіка або — на підвищення кваліфікації для того, щоб потім очолити господарство. Так, наприклад, у Васильківському районі Київської області райком партії відхилив кандидатури цілої групи колгоспників, які мали бажання і необхідні освітні дані поїхати на навчання на курси агрономів через те, що вони були у полоні, з резолюцією в їх особових справах: «Відхилити. Був у полоні»²⁰.

Така ситуація мала місце у всіх областях. Про це свідчать тексти відповідей обкомів на запит ЦК КПУ про те, чи мали місце у них випадки не висунення або зняття з посад голів колгоспів, що перебували під час війни на окупованій території. Так, Київський обласний комітет відповів, що «випадки зняття з роботи передових голів колгоспів не малося (тут і далі виділено нами — О. Н.)», Кам'янець-Подільський обком писав що «звільнення досвідчених голів колгоспів тільки з причин перебування на окупованій території не було»²¹.

Аналіз анкетних даних працівників апарату Міністерства сільського господарства України на початок 1950-х рр. не виявив у їх складі осіб, які б мали аналогічні факти біографії. Тож, можна зробити висновок, що вже на етапі прийому на роботу мав місце певний відбір працівників на посади в установі за критерієм «чи був у полоні — таборі — окупації». Це свідчило про те, що це була не ініціатива місцевих органів влади або її окремих керівників чи керівників відомства, а централізована, продумана і цілеспрямована політика держави.

Не менш складна ситуація мала місце і у сферах, пов'язаних із підготовкою кадрів для села. Насамперед у закладах вищої освіти: як у викладацьких, так і у студентських колективах. Відповідні органи виявляли таких людей і при першій ліпшій нагоді заклад позбувався їх з відповідним формулюванням. Так у звіті Харківського зоотехнічного інституту за 1952 р. містився список працівників інституту, що перебували на окупованій території або у полоні, коротка інформація про їх долю на момент складання звіту. Список складався з 30 осіб, з яких 28 — перебували на окупованій території, а двоє — у полоні. Там же зазначалося, що на вересень 1952 р. 27 з них уже звільнено з роботи. «Лише троє працюють поки що»²². Причина — один з них професор, доктор наук, під час окупації не працював ніде, двоє інших — кандидати наук, доценти, з яких один працював на заводі, а про іншого не має даних. Однак було відомо, що ці двоє під час революції служили у білій армії, були техніками з ремонту залізничних колій у ранзі рядових. До того ж один лише місяць працював на цій посаді²³. Тобто, все свідчило про те, що хоч у «відповідних органів» стосовно періоду 1941–1943 рр. на цих людей нічого не було, проте була додаткова і досить

19 ЦДАГОУ. Ф. І. Оп. 30. Спр. 2448. Арк. 58.

20 Там само. Спр. 244І. Арк. 58.

21 Там само. Арк. 41.

22 РДАЕ. Ф.7486, Оп.17. Спр.2197. Арк.132

23 Там само. Арк.133.

предметна інформація про їхнє минуле, яку в разі необхідності можна застосувати, вирішуючи їхню подальшу долю.

Аналогічна ситуація була і з майбутніми спеціалістами сільського господарства — зі студентами. Заклади вищої освіти завжди були у полі зору «відповідних органів». Найбільшою мірою це відчували заклади вищої освіти західного регіону України. Навчальні заклади сільськогосподарського профілю советською владою були відкриті лише у Львові: сільськогосподарський та зоотехнічний інститути. Там майбутні фахівці сільського господарства відчували тиск і увагу з боку відповідних спецслужб, партійних органів та й самого керівництва інститутів. Їх оцінювали крізь призму військово-політичних подій війни. Студенти, в біографії яких містилися факти, які не «узгоджувалися» з політикою радянської влади, розглядалися як неблагонадійні, з антирадянськими поглядами, як такі, що «прокралися» до інститутів, виявлялися спецорганами, адміністрацією, громадськими організаціями і виключалися з закладів вищої освіти. Так, у Львівському зоотехнічному інституті у 1954 р. було виключено студента V курсу Н. Головного за те, що він «у період окупації залишався у Львові, підтримував контакти з митрополитом А. Шептицьким, виявляв аполітичність»; студента IV курсу М. Крета як сина «репресованого за антирадянську діяльність»; студента I курсу М. Малкуна за те, що «він вступив у дивізію «СС Галичина»; студента III курсу І. Гриніва за те, що він «приховав факт арешту батька у 1940 р. за антирадянську діяльність»²⁴.

Війна серйозно позначилася і на долі іншої категорії людей села — сільських дітях. За 1941–1945 рр. значний їх відсоток втратив батьків і проживали вони у так званих неповних сім'ях, де одна мама мусила нести важку долю голови родини та годувальниці. Влада не допомагала таким сім'ям. Весь тягар утримання лежав на жінках. Чимало таких сільських сімей були багатодітні: мали по троє і більше дітей. Відповідно їх матеріальні умови були вкрай складними. Постійним був дефіцит продуктів харчування, взуття та одягу. Багато сімей, де було менше дітей, також відчували матеріальні труднощі. Через такі реалії повоєнного життя села багато дітей змушені були полишати навчання та йти працювати. Зважаючи на це, сільська молодь в основній своїй масі залишалася малоосвіченою, закінчивши лише початкову школу чи у кращому разі отримавши неповну — семирічну освіту, полишала навчання і поповнювала контингент працівників колгоспів або промислових підприємств міст. Лише небагатьом, в основному з повних сімей, вдавалося отримати повну середню освіту та продовжити навчання у технікумах та інститутах і набути відповідну професію. Однак таких було не більше, ніж по одному-двох учнів на клас²⁵. У результаті більшість людей, чиє дитинство та юність припали на період війни, не змогли реалізувати свій освітній потенціал і змушені були обмежитися сферою фізичної праці. Проте довгий час у своїх автобіографіях вимушено заповнювали графу про перебування на окупованій території з позитивною відповіддю.

Висновки

Таким чином, навіть після закінчення війни продовжувала впливати на долю тих, хто у той чи інший спосіб мав до неї відношення: або безпосередньо брав у ній участь, або вимушено перебував на окупованій території чи насильно вивезений на примусові роботи. На прикладі працівників керівних і технологічних ланок аграрного виробництва видно, що навіть у такій сфері, як сільське господарство з боку керівних державних, господарських та партійних структур мало місце упереджене ставлення щодо людей, які з вини більшовицької влади опинилися в німецькій окупації, змушені були пережити всі її складнощі морального, матеріального, гуманітарного характеру, пройшли жах полону, нацистських концтаборів, примусових робіт. Воно проявлялося у їх творчій, професійній, побутовій, морально-психологічній дискримінації, політичному переслідуванні. Влада всіляко обмежувала можливості для набуття ними освіти, професійного зростання, посадового просування. На селі

24 РДАЕ. Ф. 7486. Оп. I. Спр.2425. Арк.67–69.

25 Особистий архів автора. Спогади Довбань Лідії Андріївни.

вона, експлуатуючи його економічний і людський потенціал, обмежила можливості основної маси цілого покоління сільських дітей у навчанні, в набутті ними належного рівня освіти, на десятиліття законсервувавши низький освітній рівень села, звівши їх вибір лише до кола робітничих спеціальностей у колгоспному виробництві та на промислових підприємствах міст. Тож в сучасних умовах сучасної російсько-української війни, важливо вкрай обачно підходити до вирішення долі людей, що опинилися в умовах, схожих з ситуацією 80-річної давнини.

References:

1. Andreev, A. (2013). Metody i formy ideolohichnoi ta ahitatsiino-propahandystskoi diialnosti radianskykh orhaniv repatriatsii «peremishchenykh osib» na terytorii Ukrainy u 1945 rotsi. [Methods and forms of ideological and agitational-propaganda activities of the Soviet bodies of repatriation of «displaced persons» on the territory of Ukraine in 1945. *Gileya*. [Gileya]. 20. 72. 147–154. [in Ukrainian].
2. Butsko, V. (2005). Stvorennia i diialnist radianskykh orhaniv repatriatsii 1944–1946. [Creation and activities of Soviet repatriation bodies 1944–1946. *Storinky voiennoi istorii Ukrainy*. [Pages of the military history of Ukraine], 9, 3. 206–212. [in Ukrainian].
3. Niemiets, R. & Yatsenko, N. (1999). K voprosu ob ystoryi uhona v Hermaniyu 1941–1943 hh. [To the question about the history of kidnapping in Germany in 1941–1943. *Spadshchyna*. [Heritage]. Dnipro: Art-Pres. [in Ukrainian].
4. Osobystyi arkhiv avtora. [Personal archive of the author. *Spohady* [Memoirs]. Dovban: Lidii Andriivny. [in Ukrainian].
5. Osobystyi arkhiv avtora. [Personal archive of the author]. *Spohady* [Memoirs]. Bozhenko Dominiky Yelysiivny. [in Ukrainian].
6. Pastushenko, T. (2005). Repatriatsiia ukrainskykh «ostarbaiteriv» na batkivshchynu: 1944–1947 rr. [Repatriation of Ukrainian «Ostarbeiters» to their homeland: 1944–1947]. *Storinky voiennoi istorii Ukrainy*. [Pages of the military history of Ukraine], 9 (3), 123–136. [in Ukrainian].
7. Rosiiskyi derzhavnyi arkhiv ekonomiky.
8. Tkachenko, V. (1999). Stanovyshche ostarbaiteriv v Nimechchyni. [The situation of Ostarbeiters in Germany]. *Spadshchyna*. [Legacy]. Dnipro: Art-Pres. [in Ukrainian].
9. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy.
10. Yankovska, O. (2005). Do pytannia pro doliu ukrainskykh repatriantiv Velykoi vitchyznianoï viiny. [On the question of the fate of Ukrainian repatriates of the Great Patriotic War]. *Storinky voiennoi istorii Ukrainy*. [Pages of the military history of Ukraine], 9 (3), 319–324. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції / Received: 02.04.2025.

Схвалено до друку / Accepted: 19.05.2025.

УДК 94(477.44(sad)355.1:343.9 «19»

DOI: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2025-34-Skrypnyk>

Anatolii Skrypnyk

Doctor of History, Professor, Head of the Chair of Inclusive Education, Kamianets-Podilskyi State Institute, Kamianets-Podilskyi, Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3812-918X>

e-mail: skranat@ukr.net

Bibliographic Description of the Article: Skrypnyk A. (2025). Unlawful Acts Committed by Russian Army Soldiers Against Peasants of the Podilia Governorate in the 19th Century. *Ukrainskyi Selianyn. [Ukrainian peasant]*, 34, 41–47. (In Ukraine). doi: <https://doi.org/10.31651/2413-8142-2025-34-Skrypnyk>

UNLAWFUL ACTS COMMITTED BY RUSSIAN ARMY SOLDIERS AGAINST PEASANTS OF THE PODILIA GOVERNORATE IN THE 19TH CENTURY

Abstract. The *purpose* of this inquiry arises from the need to continue a comprehensive and in-depth examination of aspects related to the causes (motives), consequences, and the social response of both local communities and authorities to the criminal aggression of soldiers toward peasants and their property. Such analysis allows for a deeper understanding of the foundations of military policy, the attitude toward the rule of law, and the level of legal awareness not only among soldiers but the broader society of the described period.

Scientific novelty. Firstly, as a result of the continuation of the study of archival materials from the imperial judicial institutions in Podolia in the 19th century, primarily from the State Archive of Khmelnytskyi Oblast, new information and documents have been found and processed, which open up new aspects of their activities or complement those discovered in previous years. This allows for a more detailed understanding of the motivations and mentality of criminals in uniform. Secondly, in light of the events of the ongoing full-scale Russian-Ukrainian war, clear historical parallels can be drawn between the occupation policies of the Russian Empire in the 19th century and the current Russian Federation in the 21st century. Therefore, with a high degree of certainty, one can confirm and predict the behavior of Russian soldiers in the occupied territories, who, under the slogans of the «Russian World,» are committing genocide against the Ukrainian people.

Methodology. The study employs the method of systematization which helped organize the information and present the material in a logical sequence, allowing for a detailed analysis of the events and phenomena under investigation. The structural-systematic method enabled the identification of the research object and its examination within the framework of rational knowledge, avoiding biased interpretations of empirical material (legislative acts, normative documents from provincial authorities, memoirs of participants, statistical data). The dialectical method of studying historical processes allowed for the consideration of the identified issues in their development and contradictions. Given the need to uncover the properties and manifestations of the studied process as a historical reality and to determine the role of specific representatives of military command, regional and provincial administration, and local government apparatus in societal changes, the biographical and historical-genetic methods were used. The retrospective method enabled distancing from the present and gradually immersing in the realities of life in Podolia during the outlined period, identifying its features and patterns of development.

Conclusion. Criminal aggression against the civilian population by soldiers of the Russian Empire's army in the 19th century is a predictable phenomenon caused by the societal worldview, mentality of the moscovites, and the very structure (essence) of the armed forces of moscovy-russia throughout the imperial period, a legacy later taken up by the Soviet and Putin's armies. As archival documents show that this army was composed of criminals, thieves, and looters, whose existence was shaped by the harsh treatment they received from the officer corps, drill practices, and years of difficult living and eating conditions. The unwillingness of some soldiers to adapt to physical abuse and poverty led to psychological resistance and rejection of the serfdom-based system of the imperial army, which manifested in criminal aggression toward the civilian population. This same russian army continues to exist in the 21st century, carefully preserving and propagating the traditions of its ancestors. Feeling impunity, its soldiers in occupied or annexed territories behave as occupiers, always serving as thoughtless instruments of imperial policy.

Keywords: peasantry, military personnel, crimes, investigation.